

FRI-216-1 SSH(S)-05

THE RULER IN ZLATOSTRUJ AND TARZHESTVENIK
FROM 12TH CENTURY³

Assoc. Prof. Todorka Georgieva, DSc

Department of Philological and Natural Science

University of Ruse "Angel Kanchev", Silistra Branch

Phone: +359 086 821 521

E-mail: tgeorgieva@uni-ruse.bg

Maria Tomova-Mihneva, PhD

Department of Philological and Natural Science

University of Ruse "Angel Kanchev", Silistra Branch

Phone: +359 086 821 521

E-mail: mtomova@uni-ruse.bg

Abstract: *The report examines the ancient Bulgarian writers' vision of the ruler, reproduced in various literary works, in which the problem of the moral strength and purity of the king is sharply examined. The idea of the "divinity of power" explored through the understandings of the compiler of the short Zlatostruj and Tarzhestvenik from 12th Century, created in the era when the Christianity was established in our country in order to fight against the Old Bulgarian paganism. In the translation and in the original words of Zlatostruj are exposed pride, greed and the unrighteousness of those who have departed from God and are sins of the rulers who are asced to become humble and to ask for forgiveness for their sins. The Bible and Gospel examples suggest that sin can be overcome if a person, whether it is a king or a servant, realizes his sins and asks to be forgiven in order to receive salvation of his soul.*

Keywords: *Zlatostruj, Tarzhestvenik from 12th Century, The Golden age of King Simeon, Ruler, Christianity, Paganism, Old Bulgarian Preaching Tradition*

JEL Codes: *I29*

ВЪВЕДЕНИЕ

Християнството има най-голяма заслуга за идеологическото оформяне на идеята за „божествеността на властта“. То осмисля владетелската власт като еманация на Божествената воля и изработва цял набор от изисквания към „Божия избраник“ с презумпцията, че той трябва да бъде боголюбив, смирен и мъдър, „идеал“ и образец за подражание.

Избирайки християнския начин на живот, Ранносредновековна България поема по пътя към своето себеутвърждаване, към заемането на подобаващото ѝ се място сред европейските държави и към запазването на българската самобитност. За да достигне и до българския народ новата християнска нравственост, се композират сборници с поучително съдържание, най-значим сред които е възникналият в края на IX – нач. X в. *Златоструй*. Към неговия най-ранен препис (XII в.) е прибавена сбирка от празнични четива и жития, т. нар. *Тържественик* от XII в.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Историята показва, а произведенията на ранносредновековната литература свидетелстват за далновидността и съзидателната воля на българските владетели и духовни водачи на народа: „Този Борис изобщо бил и с много здрав ум и бил склонен към доброто. При него и българският народ започнал да се удостоява с божественото кръщение и да се

---

³ Докладът е представен на заседание на секция „Обществени и хуманитарни науки“, с оригинално заглавие на български език: ВЛАДЕТЕЛЯТ В ЗЛАТОСТРУЙ И ТЪРЖЕСТВЕНИК ОТ XII ВЕК. Предложеният тук текст представлява допълнен и разширен вариант на публикувания в „Известия на НЦ „Св. Дазий Доростолски“. Книга I. Силистра, 2006, с. 58 – 62, доклад на тема: „Словата на Йоан Златоуст – присъда над човешките страсти и домогвания“.

християнизира... Така българският народ, от скитското заблуждение, познал истинския и най-правия път – Христа... Велики били делата на княза..., който опасал цялата си подвластна България със седем съборни храма и като че ли запалил с вярата си светилник със седем свещи” (ПЖКл, Milev, A., 1966). “Наследник на всичко станал синът му Симеон...”, който „запазил неподправени чертите на неговата доброта. Той... проявявал гореща вяра..., затова довършил недовършеното от баща си, като засилил божествената проповед, непоколебимо утвърдил православието с построените навсякъде църкви и дал широк и открит път на божия закон” (ПЖКл, Milev, A., 1966). С подкрепата и повелята на българския княз Михаил Борис и на неговия син Симеон през 905 г. в Деволия Ливан, на брега на Охридското езеро, е издигната манастирска обител и храм в чест на архангел Михаил и всички небесни сили (Ivanov, Y. 1970). Пак в Деволя е отворено първото славянобългарско училище на Климент Охридски, а „при устието на река Тича” в Североизточна България е основана от Наум книжовна школа, в която се трудят Константин Преславски и онези по-млади Кирило-Методиеви ученици – презвитери и дякони – които били продадени във Венеция като роби, били откупени от император Василий I и доведени в Цариград, откъдето въ българскѣ землю пришьдше съ великою чьстю покои прѣше (Ivanov, Y. 1970).

Словесната характеристика на българските владетели княз Борис и княз Симеон, дадена в *Пространното житие на Климент* и във *Второто житие на Наум*, свидетелства за провежданата мъдра и далновидна политика, основана на демократични и напредничави идеи, станали всеобхватна рамка на религиозното и културното развитие на българската държава за дълъг период от време. С приемането на Кирило-Методиевите ученици, с едновременното прилагане на новите закони по всички краища на обширното княжество и с въвеждането на богослужение на български език се осигуряват благоприятни условия за премахване на етническите и правовите различия сред населението, за постигане на икономически просперитет, за изкореняване остатъците от езичеството и за създаване на предпоставки за възникване и развитие на науката, образованието и просветата. Като изграждат нова държавна и църковна уредба върху народостен принцип – с проповед на народен език и с произлизаща от средата на народа църковна йерархия, българските владетели постигат по-здравото закрепване на автономията на българската църква, придобитата по силата на съборно решение от 870 г.

Макар и индиректно, възникналите при християнизацията на България *Златоструй* и *Тържественник* добавят правдиви щрихи към образа на българските князе Борис и Симеон. Насочени срещу неизживените езически обичаи, някои от словата са косвен отглас на събитията от четиригодишното управление на Владимир Расате, който „с всички средства подканял новопокръстения народ към езически обреди“ (Regino, p. 580, quoted by Zlatarski, V., 1994). Текстовете показват съдържателната, тематичната и идейната обвързаност на *Златоструй* и *Тържественник* с държавническите възгледи на „великия, честния и благоверен наш господар български княз..., чието християнско име бе Михаил“ и на великѣи въ князихъ князь Свмешнѣ, намерили израз в дейността на българския интелектуален светски и църковен елит. В основата си словата са насочени към привличане на народа в църквата, към премахване „равнодушието на българите към божествените неща“, към смекчаване „жестокостта, суровостта и грубостта на техните сърца в богопознанието“ и изменяне „мислите на хората към кротост и човечност“ (ПЖКл, Милев 1966). В тях се хвърля светлина върху владетелската институция и се рисува образът на поставения от Бога християнски владетел, разглеждан често в паралел и контраст с езическия.

В текстовете на *Златоструй* (Georgieva, T., 2003) и *Тържественник* (Georgieva, T., 2013) духовната чистота и сила на княза / царя се приемат като гаранция за ненарушимостта на реда и хармонията в човешкия свят и като ярък пример за обикновения християнин, който търси закрила и подкрепа в единството на светската и църковната власт. Нравствените и моралните императиви, задължителни за всички християни, с още по-голямо основание се предявяват спрямо владетеля, а в някои случаи - и спрямо неговата царица. Като обикновени смъртни хора те нерядко изпадат в заблуди и грехове. Тънката наблюдателност на

старобългарския творец му позволява да улови съкровения тайни на греховната човешка душа и да я поведе към отрезвяване, покаяние и смирение, към общение с Бога, когато, осъзнали се, те се изповядват и разкайват, побеждават своите съблазни и получават опрощение.

Разказвайки историите на библейски лица и исторически личности, не толкова чрез разсъждения, колкото чрез система от ярки и запомнящи се образи, книжовникът докосва сърцата и умовете на своите слушатели и призовава собствената им мяра за контрол над чувствата и поведението: победеният от прелюбодеянието цар Давид получава опрощение, след като се изповядва пред Божия пратеник пророк Натан (*Златоструй, Слово на Йоан Златоуст за Давид цар и за апостол Павел, и за покаянието, и за това, че не трябва да се отчайваме за своето спасение*); всенародният пост, покаяние и молитва на водените от своя цар жители на град Нинения смекчават Божия гняв и отменят изпратените им наказания: $\eta\alpha\iota\upsilon\ \acute{\alpha}\iota\ (\acute{\omicron}\delta\upsilon\ \acute{\iota}\eta\eta\text{-}\acute{\epsilon}\ \acute{\alpha}\upsilon\acute{\iota}\upsilon\acute{\omicron}\upsilon\ \eta\acute{\iota}\upsilon\acute{\epsilon}\upsilon\varsigma\ \eta\acute{\iota}\ \acute{\iota}\delta\upsilon\eta\eta\delta\acute{\iota}\epsilon\grave{\alpha}\ (\acute{\omicron}\delta\upsilon\eta\eta\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\iota}\ \acute{\alpha}\epsilon\grave{\alpha}\eta\text{-}\acute{\iota}\epsilon\acute{\omicron}\rho\ \acute{\iota}\eta\eta\delta\upsilon\epsilon\grave{\alpha}\ \acute{\epsilon}\ \acute{\iota}\eta\eta\acute{\epsilon}\upsilon\acute{\iota}\upsilon\ \eta\text{-}\acute{\iota}\eta\eta\acute{\iota}\grave{\alpha}\dots\ \acute{\alpha}\epsilon\grave{\alpha}\eta\text{-}\acute{\iota}\epsilon\acute{\omicron}\epsilon\ \acute{\iota}\eta\eta\acute{\iota}\upsilon\acute{\omicron}\theta\acute{\epsilon}\ \acute{\iota}\grave{\alpha}\text{-}\acute{\alpha}\ \acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\iota}\upsilon\delta\grave{\alpha}\ \text{-}\acute{\alpha}\ \acute{\alpha}\iota\ \acute{\iota}\grave{\alpha}\ \acute{\alpha}\upsilon\varsigma\acute{\iota}\eta\acute{\alpha}\ \acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\iota}\upsilon\delta\acute{\iota}\upsilon\ \acute{\omicron}\acute{\iota}\ \acute{\alpha}\grave{\alpha}\ \acute{\alpha}\epsilon\grave{\alpha}\eta\text{-}\acute{\iota}\ \acute{\omicron}\text{-}\acute{\iota}\delta\upsilon\eta\eta\acute{\iota}\upsilon\ \text{-}\acute{\alpha}\ \acute{\iota}\grave{\alpha}\ \acute{\iota}\eta\eta\acute{\iota}\upsilon\acute{\omicron}\upsilon\ \acute{\omicron}\acute{\iota}\ \acute{\iota}\grave{\alpha}\acute{\iota}\acute{\epsilon}\upsilon\ \acute{\epsilon}\delta\grave{\alpha}\eta\eta\ \text{Златоструй, Слово на Йоан Златоуст за пророците Йона и Даниил и за тримата отроци, и за покаянието}$, л. 131в); подведеният по несправедливи обвинения към трима от своите воеводи цар (император) Константин Велики ги обрича на тъмница и смърт. Изобличен от св. Николай Чудотворей, той отменя произнесената присъда и така $\eta\ (\acute{\iota}\eta\grave{\alpha}\ \acute{\omicron}\acute{\iota}\acute{\omicron}\text{-}\acute{\iota}\grave{\alpha}\acute{\iota}\ \acute{\iota}\delta\grave{\alpha}\acute{\omicron}\epsilon\ \acute{\alpha}\acute{\alpha}\varsigma\ \acute{\iota}\delta\grave{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\iota}\upsilon\acute{\alpha}\acute{\iota}\ \text{говорейки им:}\ \acute{\iota}\grave{\alpha}\ \acute{\alpha}\varsigma\acute{\iota}\ \acute{\alpha}\acute{\alpha}\rho\ \acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\iota}\upsilon\ \acute{\alpha}\epsilon\grave{\alpha}\acute{\iota}\delta\acute{\iota}\upsilon\ \acute{\iota}\upsilon\ \text{-}\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\alpha}\ \acute{\alpha}\acute{\iota}\ \acute{\iota}\delta\acute{\epsilon}\varsigma\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\alpha}\eta\delta\grave{\alpha}\ \eta\ (\acute{\omicron}\acute{\alpha}\acute{\iota}\ \acute{\iota}\acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\acute{\iota}\acute{\epsilon}\upsilon\ \text{Тържественик, Чудо на св. Николай с тримата воеводи}$, л. 68а).

Тези и подобни разкази целят да укрепят вярата на народа в Божието човеколюбие и да посочат най-краткия и бърз път към спасение: нравственото преобразяване на всеки вярващ и очистването на обществото от неговите язви. Защото Бог прощава греховете на оня, който се покаява: $\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\upsilon\ \acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\ \text{-}\eta\ \acute{\iota}\upsilon\ \acute{\alpha}\acute{\iota}\eta\eta\delta\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\epsilon}\ \text{б}\acute{\epsilon}\acute{\iota}\acute{\alpha}\upsilon\ \acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\ \acute{\epsilon}\eta\ \eta\acute{\iota}\upsilon\delta\acute{\alpha}\acute{\iota}\delta\acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\upsilon\ \acute{\omicron}\acute{\iota}\ \eta\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\ \eta\text{-}\ \text{п}\acute{\delta}\upsilon\acute{\epsilon}\rho\acute{\alpha}\acute{\iota}\upsilon\ \acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\ \text{-}\eta\ \eta\acute{\iota}\upsilon\delta\acute{\alpha}\acute{\iota}\delta\acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\upsilon\ \eta\acute{\iota}\ \delta\grave{\alpha}\eta\eta\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\ \eta\text{-}\ \text{м}\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\acute{\iota}\ \text{-}\eta\delta\upsilon\ \acute{\iota}\eta\acute{\epsilon}\acute{\iota}\acute{\epsilon}\text{-}\acute{\omicron}\acute{\alpha}\acute{\iota}\text{-}\ \eta\acute{\iota}\ \acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\acute{\iota}\ (\text{-}\acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\acute{\iota}\acute{\epsilon}\rho\acute{\alpha}\text{-}\ \acute{\alpha}\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\acute{\iota}\upsilon\text{-}\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\alpha}\ \text{Златоструй, Слово на Йоан Златоуст за Давид цар и за апостол Павел и за покаянието, и за това, че не трябва да се отчайваме за своето спасение}$, л. 134в). Божието човеколюбие довежда до духовно прераждане и апостол Павел, който първоначално е върл гонител на Христос и неговите последователи: $\eta\acute{\iota}\upsilon\acute{\epsilon}\ \acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\upsilon\ \acute{\iota}\upsilon\delta\acute{\alpha}\acute{\iota}\text{-}\ \eta\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\alpha}\ \acute{\alpha}\acute{\iota}\eta\eta\delta\upsilon\ \acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\iota}\text{-}\acute{\alpha}\ \text{с}\acute{\iota}\upsilon\acute{\epsilon}\ \acute{\iota}\upsilon\delta\acute{\alpha}\acute{\iota}\text{-}\ \acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\epsilon}\delta\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\upsilon\ \eta\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\alpha}\ \acute{\alpha}\acute{\alpha}\ (\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\alpha}\eta\eta\delta\upsilon\acute{\iota}\acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\upsilon\ \text{п}\acute{\eta}\eta\upsilon\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\upsilon\acute{\epsilon}\ \acute{\alpha}\acute{\epsilon}\acute{\iota}\eta\delta\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\iota}\ \eta\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\alpha}\ \acute{\iota}\acute{\alpha}\eta\eta\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\upsilon\acute{\epsilon}\ \text{с}\acute{\iota}\upsilon\acute{\epsilon}\ \text{w}\acute{\epsilon}\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\iota}\ \eta\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\alpha}\ \varsigma\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\acute{\omicron}\acute{\iota}\ \eta\acute{\iota}\upsilon\delta\acute{\alpha}\acute{\iota}\delta\acute{\alpha}\acute{\iota}\upsilon\ \text{„Този, който първо беше вълк, сега стана овчица; който първо беше гонител, сега е благовестник; посичащият лозето сега е засаждащ; бидейки олово, стана злато“}$; *Златоструй, Слово на Йоан Златоуст за Давид цар и за апостол Павел, и за покаянието, и за това, че не трябва да се отчайваме за своето спасение* л. 134а-б).

Своеобразни изразители на новия статут, придобит с християнизиранието на българската държава, стават великолепната архитектура и строителството в Преслав, украсата на тронната зала в двореца, достолепното облекло и накитите на царя и болярите, майсторски изработените регалии на царската власт, за които с възхита говори Йоан Екзарх в *Шестоднева*. Същевременно в описанието прозира и нарастналото самочувствие на българина, който с гордост дава висока оценка за историческия принос на своите владетели към издигане могъществото на държавата и славата на престолния град, станал център на славянския свят. Едно от най-ярките писмени свидетелства за оптимизма на Симеоновата епоха съдържа *Българският апокрифен летопис*, който говори за благополучието по тогавашната българска земя, изразявано в плащането на символичен данък от „едно повесмо и лъжица масло и яйце на година. Това бе неговият данък от неговата земя, от неговите люде и нищо друго не искаше той. И много изобилие имаше в онова време при този цар Симеон” (Petkanova, D., 1982).

ИЗВОДИ

Бидейки продукт на славяно-византийската общност, *Златоструй* и *Тържественик* от XII в. нямат аналог във византийската литература. Създадени на старобългарски език от български книжовници с оглед обслужване духовните потребности на средновековната българска държава, те са паметници, които с основание можем да разглеждаме като домашни

извори от първостепенно значение, съдържащи исторически сведения за продължителния процес, довел до изграждането и консолидирането на обществото и народността, до формирането на българското народностно и верско самосъзнание, до укрепването на материалната основа, върху която под мъдрото и вещо ръководство на българските владетели княз Борис и княз/цар Симеон се изгражда културата на Ранносредновековна България.

REFERENCES

Georgieva, T. (2003). Zlatostruy from 12th Century. Introduction and scientific reading of the text. Silistra. RITT press. (**Оригинално заглавие:** Георгиева, Т., 2003. Златоструй от XII век. Увод и научно разчитане на текста. Силистра. Издателство РИТТ).

Georgieva, T. (2013). Tarzhestvenik from 12th Century. – In: Science Center announcements “St Dasiy Dorostolski”. Book 7. Ruse. University of Ruse press. (**Оригинално заглавие:** Георгиева, Т., 2013. Тържественик от XII век. – В: Известия на Научен център “Св. Дазий Доростолски”. Книга 7. Русе. Университетски издателски център към Русенския университет).

Cyrillo-Methodian studies, 13 (2000). St Clement of Ohrid – live and work. Sofia. Academic Publishing “Prof. Marin Drinov”. (**Оригинално заглавие:** Кирило-Методиевски студии, 2000. Климент Охридски – живот и дело. Книга 13. София. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“).

Ivanov, Y. (1970). Bulgarian Antiquities from Macedonia. Sofia. BAN Publishing House. Phototype type edition. (**Оригинално заглавие:** Иванов, Й., 1970. Български старини из Македония. София. Издателство на БАН. Фототипно издание).

Kliment Ohridski (1973). Collected Works, Tom III. Sofia. Izdatelstvo na BAN. (**Оригинално заглавие:** Климент Охридски, 1973. Събрани съчинения. Том III. София. Издателство на БАН).

Milev, A. (1966). The Greek Lives of Kliment Ohridski. (**Оригинално заглавие:** Милев Ал., 1966. Гръцките жития на Климент Охридски. София).

Petkanova, D. (1982). Old Bulgarian Literature. Apocrypha. Sofia. (**Оригинално заглавие:** Петканова Д. Стара българска литература. Апокрифи. София, 1982, с. 342).

Strokovskaya, T. E. (2019). One of the Seven: Clement of Ohrid and the Fate of his Literary Heritage in Russia. Moskva – Sankt-Peterburg. Center for Humanitarian Initiatives press. (**Оригинално заглавие:** Строчковская, Т. Е., 2019. Один из семи: Климент Охридский и судьба его книжного наследия на Руси. Москва – Санкт-Петербург. Издателство „Центр гуманитарных инициатив“).

Zlatarski, V. (1994). History of the Bulgarian state in the Middle Ages. V. I. First Bulgarian Kingdom. Part 2. From the Slavization of the Rain to the fall of the First Kingdom. (**Оригинално заглавие:** Златарски В., 1994. История на българската държава през средните векове. Том I. Първо българско царство. Част 2. От славянизацията на държавата до падането на Първото царство. Второ фототипно издание. София).